

Ministerieel besluit tot definitieve bescherming als monument van een gedenksteen ter herinnering aan de Eerste Wereldoorlog in Antwerpen (Merksem)

Rechtsgronden

Dit besluit is gebaseerd op:

- het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013, artikel 6.1.1;
- het besluit van de Vlaamse Regering van 25 juli 2014 tot delegatie van beslissingsbevoegdheden aan de leden van de Vlaamse Regering, artikel 6, 1°;
- het besluit van de Vlaamse Regering van 2 oktober 2019 tot bepaling van de bevoegdheden van de leden van de Vlaamse Regering, artikel 8, §1, 2°.

Procedurestappen en vormvereisten

Dit besluit kwam tot stand volgens de procedurestappen en de vormvereisten, beschreven in:

het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013, artikel 6.1.6 tot en met 6.1.14,

- het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014, artikel 6.2.1.

De volgende procedurestappen en vormvereisten zijn vervuld:

- de erfgoedwaarden zijn onderzocht;
- de resultaten van het onderzoek zijn opgenomen in een beschermingsdossier;
- het voorlopig beschermingsbesluit werd getekend op 1 juli 2024 en werd bij uittreksel in het Belgisch Staatsblad bekendgemaakt op 8 juli 2024;
- de zakelijkrechthouders zijn op de hoogte gebracht van de voorlopige bescherming;
- de stad Antwerpen organiseerde een openbaar onderzoek van 3 augustus 2024 tot en met 2 september 2024;
- de behandeling van de adviezen, opmerkingen en bezwaren is opgenomen als bijlage 3 bij dit besluit.

Motivering

De gedenksteen ter herinnering aan de Eerste Wereldoorlog werd in 2018 (omwille van het algemeen belang) verplaatst volgens de procedure voorzien in het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Dit resulteerde in het ministerieel besluit van 11 september 2018 tot definitieve opheffing van het ministerieel besluit van 17 december 2012 tot bescherming als monument van de gedenksteen ter herinnering aan de Eerste Wereldoorlog in Antwerpen (Merksem).

De inmiddels verplaatste gedenksteen ter herinnering aan de Eerste Wereldoorlog in Antwerpen (Merksem) is van algemeen belang wegens de volgende erfgoedwaarden:

- de historische waarde:

De gedenksteen is een historisch betekenisvol oorlogsmonument, opgericht ter herdenking van gesneuvelden in 1914-1918. Hij werd in 1919 ontworpen door architect en gemeentelijk bouwmeester Jan Van Weert, die in Antwerpen actief was van omstreeks 1900 tot kort na de Tweede Wereldoorlog, en uitgevoerd door de Antwerpse beeldhouwer Jules Poels.

De oprichting van het gedenkteken op initiatief van de gemeente Merksem kaderde binnen een veel ruimere nationale en internationale poging om het trauma ten gevolge van de jarenlange zware oorlogsomstandigheden en het verlies van ontelbare gesneuvelden tijdens de Eerste Wereldoorlog te verwerken en te herdenken. Vrij snel na de oorlog werden de eerste memorialen opgericht. Het gedenkteken te Merksem behoort tot de vroege voorbeelden ervan. Het was bestemd voor en werd geplaatst op de pui aan de statietrap van het 19de-eeuwse gemeentehuis van Merksem, op een zeer publieke en zichtbare plaats. Na de vernieling van het gemeentehuis in 1944 tijdens bevrijdingsgevechten rond het Albertkanaal, werd de gedenksteen overgebracht naar de gemeentelijke begraafplaats. Tot nu is het gedenkteken aldaar een blijvende getuige van de lokale en Belgische politieke geschiedenis, bezit het een belangrijke historische en documentaire waarde en is het een materialisatie van de behoefte om een collectief trauma blijvend te herinneren.

- de artistieke waarde:

De gedenksteen ontworpen in 1919 en uitgevoerd in blauwe hardsteen, is artistiek waardevol. De figuratieve uitvoering getuigt van het kunstenaarschap van zowel de ontwerper Jan Van Weert als de beeldhouwer Jules Poels.

De gedenksteen heeft een omlijsting met boven- en onderaan een plastische uitwerking die het oorlogsmonument een meerwaarde verleent ten opzichte van andere soberdere gedenksteden waarop doorgaans alleen naamlijsten voorkomen. De in detail gesculpteerde militaire attributen, brandende toorts en huldetekst in de bekroning maken enerzijds het lijden van de oorlogsslachtoffers zeer aanschouwelijk en brengen anderzijds hulde aan de talrijke gesneuvelden die vernoemd worden in de plaat met naamlijst. Het fraai weergegeven voetstuk met brullende leeuw op een gedrapeerde doek is de personificatie van België en de Belgische monarchie waarvoor de gesneuvelden in hun strijd voor de nationale vrijheid tijdens de Eerste Wereldoorlog het leven lieten;

- de culturele waarde:

De gedenksteen getuigt van een traditie tijdens het interbellum om een gedenkteken op te richten ter herinnering aan de Eerste Wereldoorlog. De her- en verplaatsing van het oorlogsmonument, na 1944 en in 2018, zijn een bewijs van het blijvend belang en de betekenis van dit memoriaal voor een lokale gemeenschap. Ze getuigen daarbij van de wens om deze traditie levend te houden in het collectieve geheugen.

DE VLAAMSE MINISTER VAN FINANCIËN EN BEGROTING,
WONEN EN ONROEREND ERFGOED BESLUIT:

Artikel 1. De volgende onroerende goederen worden definitief beschermd als monument:

Gedenksteen ter herinnering aan de Eerste Wereldoorlog, Van Heybeeckstraat zonder nummer, Antwerpen (Merksem), bij het kadaster bekend als: Antwerpen, 40ste afdeling-Merksem, 2de afdeling, sectie C, perceelnummers 200/Z3 (deel) en 200/A4 (deel).

Het plan met de aflijning is opgenomen als bijlage 1 bij dit besluit.

De fotoregistratie van de fysieke toestand van het monument is opgenomen als bijlage 2 bij dit besluit.

Art. 2. De erfgoedwaarden van het monument zijn:

- 1° historische waarde;
- 2° artistieke waarde;
- 3° culturele waarde.

De erfgoedelementen en de erfgoedkenmerken van het monument zijn:

De gedenksteen ter herinnering aan de Eerste Wereldoorlog bevindt zich in het noordwestelijke deel van de in de jaren 1920 in het centrum aangelegde begraafplaats van Merksem.

Deze begraafplaats heeft een eerder traditionele aanleg met een vanuit de hoofdingang vertrekkende centrale hoofdlaan met pronkgraven, gemarkeerd door een rond punt met een Christus aan het kruis en eindigend op het Heldenmonument. Vanuit deze hoofdlaan verdelen overwegend onverharde zijlanen de begraafplaats in diverse perken. Aan de westzijde van deze centrale laan, in het verlengde van een dwarsende zijlaan en tegen de begrenzendende kerkhofmuur, is de gedenksteen opgesteld.

Na restauratie en verplaatsing van de gedenksteen in 2018 met het oog op een betere zicht- en bereikbaarheid en opstelling met gunstigere bewaaromstandigheden, staat de gedenksteen tegen deze westelijke afsluitingsmuur die de begraafplaats scheidt van het aanpalende Roosendaelpark.

De rechthoekige gedenksteen naar ontwerp van de gemeentelijke bouwmeester Jan Van Weert (1880-?) en uitgevoerd door beeldhouwer Jules Poels (1901-1968) is in verticale positie aan de noordoostzijde van de muur verankerd.

Het herdenkingsmonument van blauwe hardsteen heeft een plattebandomlijsting met kwarthol profiel en een plastisch uitgewerkte bekroning die onderdelen van een militaire uitrusting van een frontsoldaat tijdens de Eerste Wereldoorlog voorstelt zoals een (Adrian)helm met leeuw-insigne, een gasmasker, een koppelriem, een bajonet, een granaat, een obus, een geweerkolf en dergelijke. Ze zijn kruiselings geschikt onder en achter een gevleugelde brandende toorts (of fakkel), een sierelement ontleent aan de grafkunst dat in de christelijke symboliek verwijst naar het licht bij de 'laatste reis' en het leven na de dood.

Op de eronder hangende gestrikte linten leest men de gegraveerde en met goudverf ingeschilderde inscriptie "HULDE AAN ONZE GESNEUVELDE HELDEN".

Onderaan de omlijsting wordt een brullende leeuw afgebeeld, verwijzend naar het strijdende België en de Belgische monarchie, waarvoor de gesneuvelden het leven lieten, liggend op een gedrapeerd doek en deels bedekt met een oplopend bladmotief, waaronder eikenblad.

Op de eigenlijke gedenkplaat prijkt de gegraveerde en met goudverf ingeschilderde inscriptie "ZIJ SNEEFDEN VOOR 'S LANDS EER/VOOR KONING EN VOOR VRYHEID" met de alfabetisch gerangschikte namen van de gesneuvelden uit de Eerste Wereldoorlog.

Art. 3. De beheersdoelstellingen voor het monument zijn:

- 1° de algemene doelstelling van de bescherming als monument is het behoud van de erfgoedkenmerken en -elementen van de gedenksteen ter herinnering aan de Eerste Wereldoorlog die de basis vormen voor de erfgoedwaarden;
- 2° elke beheersdaad vereist een geïntegreerde en duurzame aanpak waarbij de impact op het geheel wordt afgewogen en waarbij de draagkracht niet wordt overschreden. Het is daarom wenselijk om ook de omgeving van de gedenksteen van ongewenste evoluties te vrijwaren;
- 3° de bescherming beoogt het behoud van de afleesbaarheid en herkenbaarheid van de typologie die de gedenksteen ter herinnering aan de Eerste Wereldoorlog als memoriaal kenmerkt;
- 4° de bescherming beoogt het behoud van de architectuur qua schaal, volumewerking, materiaalgebruik en decoratieve gevelafwerking. De grote aandacht voor het behoud van het authentieke voorkomen en de afwerking, zijn hierbij van belang;
- 5° voornoemde beheerdoelstellingen zijn ontstaan op basis van onderzoek in situ, literatuur- en archiefonderzoek. Dit sluit niet uit dat bij toekomstige werken en verder onderzoek gegevens bekend worden die ertoe leiden dat de omschreven beheersdoelstellingen kunnen worden verfijnd, genuanceerd of aangepast.

Art. 4. De zakelijkrechthouder en de gebruiker houden het monument in stand en onderhouden het door:

- 1° het monument als een goede huisvader te beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen te nemen tegen schade door brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- 2° de toestand van het monument regelmatig te controleren;
- 3° regulier onderhoud uit te oefenen;
- 4° onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen te nemen in geval van nood.

Art. 5. Een toelating is vereist voor de volgende handelingen aan of in het monument:

- 1° het plaatsen, slopen, verbouwen of heropbouwen van een constructie;
- 2° het verwijderen, vervangen, wijzigen of verstevigen van constructieve elementen;
- 3° het verwijderen, vervangen of wijzigen van historische materialen en het toepassen van behandelingen met als doel de historische materialen te reinigen, te herstellen, te verduurzamen of te beschermen tegen verweer en aantasting;
- 4° het uitvoeren van de volgende werken:
 - a) het verwijderen van voegen en het hervoegen;
 - b) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van de kleur, textuur of samenstelling van de afwerkingslagen;
 - c) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van aard- en nagelvaste elementen, smeedijzer en beeldhouwwerk, inclusief nieuwe toevoegingen;
- 5° het uitvoeren van de volgende omgevingswerken:
 - a) het plaatsen of wijzigen van boven- en ondergrondse nutsvoorzieningen en leidingen;
 - b) het plaatsen of wijzigen van afsluitingen;
 - c) het aanleggen, structureel en fundamenteel wijzigen of verwijderen van wegen en paden;
 - d) het wijzigen van de begraafplaatsmuur die de drager van de gedenksteen is;

- e) het aanleggen of wijzigen van verharding met een minimale gezamenlijke grondoppervlakte van 30 m² of het uitbreiden van bestaande verhardingen met minimaal 30 m², met uitzondering van verhardingen geplaatst binnen een straal van 30 meter rond een vergund of een vergund geacht gebouw;
- f) het aanleggen van sport- en spelinfrastructuur of parkeerplaatsen.

Er is geen toelating vereist voor:

1° regulier onderhoud;

2° passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen in geval van nood.

Brussel, 30/09/24

De Vlaamse minister van Financiën en Begroting, Wonen en Onroerend Erfgoed,

Getekend door: Matthias Diependaele (Sig)

Getekend op: 2024-09-30 13:53:33 +02:00

Reden: Ik keur dit document goed

Matthias DIEPENDAELE